

Mer än en bostad - ett hem

Om värderingar och ideal speglade i broschyrer om småhusbygge i trädgårdsstaden 1927-1939

Lena Bäckman Lägerdal
Kandidatuppsats HT 2013

Etnologiska institutionen
Kandidatuppsats, etnologi
Höstterminen 2013
Handledare: Klas Ramberg

Stockholms
universitet

Abstract

Under lanseringen av trädgårdsstäderna i Sverige producerade Stockholm stads bostadskontor kataloger och broschyrer som riktade sig till tänkta husköpare. I broschyrerna ges beskrivningar av hustyper och planlösning blandat med "goda råd" och tips, ibland rena uppmaningar om hur huset ska brukas och inredas. I broschyrerna betonas det att husen inte bara erbjuder ett boende, vilket som helst, utan ett hem. Skillnaden beskrivs implicit att ett hem inte är ett ställe där man bara ställer sina möbler, utan är något som speglar ens identitet, ett boende som kräver ett visst mått av uppoffring och karaktär. Hur denna identitet beskrivs och konstitueras i ett antal broschyrer från 1927-1939 är föremål för analys i denna uppsats. Utgångspunkten har varit att hitta viktiga nyckelbegrep, det vill säga centrala symboler som innehåller förtätade budskap om grundläggande tankesätt och värderingar. Analysen av bostadsbroshyrerna visar att det egna lilla huset utmålas som den boendeform som utlovar en framtid med friska sunda vanor, en framgångssaga möjlig även för den enkla arbetaren, förutsatt sin egen arbetskraft och vilja som kapital.

Nyckelbegrepp: modernitet, identitet, folkhem, borgerlighet, småstuga, trädgårdsstad

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	4
<i>1.1 Bakgrund</i>	
1.1.1 Definition: Trädgårdsstaden	5
1.1.2 Definition: Småstugan	6
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Teori och metod	7
1.3.1 Diskurser	7
1.3.2 Det kulturella kapitalet	8
1.3.3 Metod	9
1.4 Tidigare forskning	9
1.5 Material	11
1.6 Avgränsning och källkritik	13
2. KONTEXTEN	14
2.1 Från utopi till självbyggeri	14
2.2 Kommunal bostadspolitik	14
2.3 Egnahemspolitiken	16
2.4 Tomträtt	17
2.4 Självbyggeri	17
3. BROSCHYRERNA	19
3.1 Diskursen: "Det moderna välfärdsamhället"	19
3.2 Funktion	20
3.3 Hygien	22
3.4 Arbetsglädje	23
3.5 Förnöjsamhet	26
3.6 Trivsel	27
4 SAMMANFATTNING	31
4.1 Slutsats	31
4.2 Sammanfattande diskussion	32
4.2 Framtida forskning	34
5. KÄLLOR	35

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

"Småstugeidén är verkligen en av de bästa idéer som våra sociala välfärdsmän har kommit på: arbetsglädje, förnöjsamhet, och trivsel är småstugeområdets karaktär."¹

Citatet från 1939 är hämtat ur en SF-film skildrar några av de nya stadsdelar som vid tiden håller på att byggas i Stockholm under begreppet "trädgårdsstad". SF:s journalfilmer var en form av nyhetsinslag som visades på biografer, oftast före en långfilm, och innehöll sammandrag av aktuella händelser och samhällsinformation, inte sällan med värderande och propagandaliknande kommentarer om vad som var bra och dåligt i samhället. Just den här filmen följer ett småhusbygge från det att furorna fälls i skogen, sågas till plank och snickras ihop till husfasader i form av monteringsfärdiga block på snickerifabriker i norra Sverige och sedan transporteras av fullastade lastbilar mot nybyggarsamhällena Åkeshov, Enskede och Norra Ängby utanför Stockholm. Där väntar nybyggarna; familjer där både män och kvinnor med spadar i händerna hjälps åt med markarbeten som att skyffla jord där husets grund ska resas. Alla leende och tillsynes glada, i väntan på att snart vara klar med arbetet att resa sin boning, i en rad av flera nybyggen. Sista bildsekvensen visar kvinnor i färdiginredda hus som plockar med kaffekoppar i köksskåpen och är ute på sina tomter och krattar, med barnen i små hagar intill. Här tonar filmen ut i ljudet av en munter pianostrof och speakerrösten som uttrycker vilket lyckodrag det var att de sociala välfärdsmännen kom på den utmärkta idén med "Småstugan".

Mitt första odefinierade syfte med detta uppsatsarbete var att skriva något om betydelsen av trädgårdsstadens framväxt i Sverige. Det material jag först hittade om trädgårdsstaden var litteratur om specifika hustyper, fasadmaterial, mått på gator och torg. Jag såg framför mig en småstadsidyll; gemytliga träkåkar med fönsterluckor ut mot gatorna och lummiga innergårdar. En miljö som skulle kunna återfinnas i den klassiska sagan om tant Grön, tant Brun, tant Gredelin. Husen som byggdes i de första trädgårdsstäderna, bland annat Äppelviken i Bromma, i början av 1900 bekräftar visserligen den bilden. Men SF-filmen om småstugebyggena från sent 1930-tal satte bilden av trädgårdsstaden i ett annat ljus. Här visas prefabricerade, masstillverkade hus som byggdes längs raka gator, effektivt och

¹ SF-kortfilm. 1939

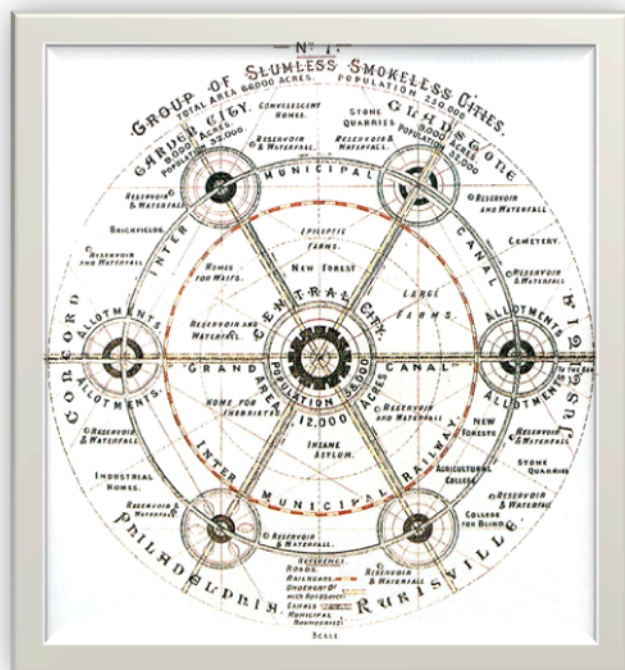
standardiserat. SF-filmen gav intryck av något annat än en konservativ 1800-talsmiljö i Elsa Beskow-stil, här ges en förnimmelse av modernitet, funktionalitet och framtidstro. Så spänner också trädgårdsstadsepoken över en period i Sveriges historia som kan betraktas som en av de mest expansiva i modern tid, då Sverige gick från att vara ett relativt fattigt jordbruksland i Europas periferi till ett av de högst utvecklade i världen. Jag insåg att trädgårdsstaden som begrepp definitivt inte var något enhetligt, utan snarare en kronologi av berättelser som var och en sa något om sin respektive tidsanda och ideal. Småstugebyggena var därför kanske inte något typiskt för trädgårdsstaden, men kanske något typiskt för sin tid?

Så vad var det för utmärkt idé som välfärdsmännen kommit på, som speakerrösten från 1939 syftade på? Vilka var de sociala välfärdsmännen och vad var det de ville åstadkomma? Hur var det med de värdeord som speakerrösten läste upp: arbetsglädje, förnöjsamhet och trivsel? Dessa uttryck väckte min nyfikenhet att leta efter de ideal som bestämde hur familjen skulle leva sina liv i en "trädgårdsstad" vid 1930-talets slut. Och vad dessa ideal hade att säga om sin tid.

1.1.1 Definition: "Trädgårdsstaden"

Den första trädgårdsstaden byggdes i England 1903. Upphovsmannen var en brittisk byggnadsingenjör vid namn Ebenezer Howard.

Bakgrunden till hans idé var de trånga överbefolkade lägenheterna i illa byggda hyreskaserner, vilka hade blivit själva sinnebilden av den bostadssituation som rådde i Europa under industrialiseringen. Ebenezer Howard ville bygga småskaliga samhällen en bit utanför storstäderna som han kallade The Garden Cities. Trädgårdsstäderna skulle ligga som små satellitstäder runt storstaden med egen fullt fungerande service. Här skulle småhusbebyggelse samsas med industri och jordbruk i en lantlig småstadskarakter. Stadsplanen skulle vara organsikt utformad, följa den

Ur: Garden Cities of Tomorrow. 1902

naturliga terrängen med mjukt böjda gator och till varje hus skulle höra en trädgård.²

Ebenezer Howards trädgårdsstad handlar per definition om en specifik typ av stadsplan och arkitektur, men innehåller också uttalade socialreformistiska ideal. Trädgårdsstaden skulle inte bara vara en estetiskt tilltalande form av förort till storstaden utan också ett bostadsområde fri från privat markspekulation, fri från klassmässig segregation och med en hög grad av självförvaltning. Trädgårdsstaden blev på kort tid ett etablerat begrepp och spred sig till stora delar av världen, bland annat till USA, Japan och Australien. Den ursprungliga idén, varken den arkitektoniska eller den reformistiska, fullföljdes dock aldrig fullt ut.³ Den första svenska trädgårdsstaden byggdes 1908 i Enskede utanför Stockholm, strax därefter i Landala i Göteborg. Alla svenska trädgårdsstäder har olika karaktär, inte minst syns det i Bromma utanför Stockholm där trädgårdsstäder byggdes på rad efter varandra under en fyrtioårsperiod fram till 1939. Här finns en bred variation av arkitektur och stadsplaner, allt från de första arkitektritade trävillorna i Äppelviken, till de världsberömda funkisvillorna i Södra Ängby och de monteringsfärdiga prefabricerade småstugorna i Norra Ängby. Under krigsåren f.o.m 1940 avog det privata småhusbyggandet och 1944 fastställdes Socialdemokraternas efterkrigsprogram där hyresrätten fick en ny framträdande roll.⁴

1.1.2 Definition: Småstugan

1904 köpte Stockholms stad stora markområden i Enskede och Bromma där de första trädgårdsstäderna började uppföras. Tanken från Stockholm stad var att stadens mindre bemedlade invånare skulle kunna köpa egna billiga bostäder där, men de blev snabbt mycket populära. Därmed steg huspriserna och arbetarfamiljerna hade inte råd att köpa. 1926 lanserade därför Stockholms stads fastighetsnämnd en ny, mindre och enklare typ av egnahem. Det var trähus med standardiserade planlösningar och enhetliga knappa mått, byggda med billiga material och konstruktioner, sammanfogade av monteringsfärdiga element och inredda med förtillverkade snickerier. Husen byggdes av ägarna själva och på så vis hölls kostnaderna nere.⁵

Norra Ängby småhusområde 1932. Stockholms stadsmuseum

² Rådberg 1994, s 51 ff

³ Rådberg 1994, s 10

⁴ Ramberg 2000, s 110

⁵ Stockholms stad småstugebygge 1935, Stockholms stad småstugebygge 1927-1937

1.2 Syfte och frågeställning

Under lanseringen av trädgårdsstäderna i Sverige producerade Stockholm stads bostadskontor kataloger och broschyrer som riktade sig till tänkta husköpare. I broschyrerna ges beskrivningar av hustyper och planlösning blandat med "goda råd" och tips, ibland rena uppmaningar om hur huset ska brukas och inredas. I broschyrerna betonas det att husen inte bara erbjuder ett boende, vilket som helst, utan ett hem. Skillnaden beskrivs implicit att ett hem inte är ett ställe där man bara ställer sina möbler, utan är något som speglar ens identitet, ett boende som kräver ett visst mått av uppoffring och karaktär. Hur denna identitet beskrivs och konstitueras i ett antal broschyrer från 1927-1939 är föremål för analys i denna uppsats.

Uppsatsen fokuserar på att lokalisera och belysa olika ideal, värderingar och föreställningar om boende kopplat till modernitet, identitet och kön i texterna om småstugan från 1927-1939.

Jag har också skissat en historisk kontext och ställt de historiska skeendena i Stockholm tidiga trädgårdsstadshistoria i ljuset av Howards socialreformistiska utopi om trädgårdsstaden, det vill säga som: självförvaltande, fri från klassmässig segregation och fri från privat markspekulation.

Mot denna bakgrund har jag utgått ifrån följande frågeställningar:

- Vilken kontext har småhusägaren att verka inom?
- Vilka värden lyfts fram som viktiga i ett antal broschyrer som riktar sig till småhusköpare i trädgårdsstaden mellan 1937-1939?
- Vilken roll intar dessa föreställningar i konstruktionen av småhusägaren?

1.3 Teori och metod

1.3.1 Diskurser

Jag har analyserat ett antal bostadsbroshyrer från 1927-1939 för att se hur småstugeägarens identitet beskrivs och konstitueras. Jag har gjort det genom att lyfta ut de teman i källmaterialet som tycks bära ett värde och satt dem i ett större kontextuellt sammanhang med syfte att belysa olika ideal, värderingar och föreställningar om boende kopplat till modernitet, identitet och kön. För detta har jag använt en diskursteoretisk plattform.

Inom en diskurs finns det ett bestämt sätt att tala, skriva, handla, men också att exkludera, inkludera, tillåta och förbjuda, det vill säga ett indirekt sätt att utöva makt i relation till andra inom och utanför diskursen. Etnologen Helena Hörnfeldt har i sin studie av svensk barnhälsovård tagit fasta på det som sociologen Michel Foucault menar med den produktiva makten, det vill säga att maktens mål

inte är att skapa ett repressivt system av förbud, utan ett system som producerar kontroll och disciplinerings tekniker för att utvinna största möjliga nytta ut befolkningen och ur varje individ. Makten opererar inte via bestämda agenter utan kan liknas vid kapillärer, den finns överallt i samhällskroppen och i synnerhet i vad Foucault kallar mikropraktiker, ett slags vardagens sociala praktiker. Makten finns i våra kroppar, förtydligar Helena Hörnfeldt, inte i våra huvuden och makten utövas både nerifrån och uppifrån. Makt utövas på så sätt i humana relationer och av människor som inte alls uppfattar sina vardagliga handlingar som förtryckande men som trots det bidrar till att upprätthålla den strukturella ordningen.⁶

Inom diskursteorin skiljer man på *diskriva praktiker* och *sociala praktiker*.⁷ Diskursiva praktiker är det vi uttrycker i skrift och tal, i miner och gester. De här uttrycken står i ett dialektiskt förhållningssätt till de sociala praktikerna som utgörs av institutioner, ekonomi, infrastruktur. Det betyder att det vi säger och gör påverkar hur vi stiftar lagar, hur vi bygger hus och styr samhället i stort, samtidigt som den sociala praktiken påverkar hur vi talar och uttrycker oss. Man brukar inom diskursteorin säga att språket är en representation av verkligheten, men att språket inte avspeglar världen neutralt utan är en aktiv roll i skapandet av den. Språk som diskurs är därför inte endast en mänsklig handling som påverkar den sociala världen utan är även en handling som redan är diskursivt konstituerad.⁸ Diskursen både speglar och bidrar aktivt till social och kulturell förändring.

1.3.2 Det kulturella kapitalet

För att ytterligare förstå vilka föreställningar, värderingar, ideal och begrepp som lyfts fram som viktiga för en småhusköpare i Sverige 1927 – 1939 har jag använt några av sociologen Pierre Bourdieus resonemang om sociala och kulturella kapital. Jag har utgått ifrån Bourdieus teori om att varje människa besitter en viss uppsättning av kapital - ekonomiskt, kulturellt, socialt och symboliskt - som hon föds till och/eller successivt förvärvar under livets gång. Dessa kapitaltillgångar bestämmer vilken position hon har i det sociala rummet, vilken möjligheter man har att ta sig fram i livet och hävda sig i förhållande till andra. Enligt Bourdieu deltar individen ständigt i en process av social klassificering, vilket gör att gränserna mellan olika sociala klasser alltid är flytande och stadda i konflikt.⁹ Bourdieu, utgår från uppdelningen av yrken i samhället. Enligt Bourdieu bildar olika yrkespositioner med skilda kombinationer av resurser och makt ett objektivt system där individerna kan ta plats och röra sig mellan olika platser, vilka i sig också förändras successivt. Vilken position en människa innehar i det sociala rummet påverkar vidare indirekt hennes handlande. För att förklara hur det går till använder Bourdieu begreppet habitus. Habitus är den tysta handlingsberedskap som

6 Hörnfeldt 2010, s 18

7 Winther Jørgensen & Phillips 2000, s 23

8 Winther Jørgensen & Phillips 2000, s 67

9 Månson 2007, s 398

individen efterhand skaffar sig utifrån och för att möta sina specifika villkor.¹⁰ Bourdieus *sociala rum*, motsvaras i min studie av trädgårdsstäderna i Bromma där människor med olika typer av yrkespositioner och kulturellt kapital flyttar in och markerar sina sociala positioner i genom val av hustyp och adress i området, där även en viss tomt på en gata kan markera den sociala positionen.

1.3.3. Metod

Diskursbegreppet är i denna analys användbart både teoretiskt och metodologiskt för att förstå förbindelserna mellan diskursiva praktiker och bredare sociala och kulturella utvecklingstendenser och strukturer. Vid en diskursanalys bryter man ner diskursen i mindre enheter för att studera hur de förhåller sig till varandra och bygger upp en struktur det vill säga diskursen. Velfärdsstatens framväxt med sina strukturer och institutioner har varit den bredare sociala praktik som bildar ramen för analysen av texterna i bostadsbroschyerna, och min metod har varit att leta nyckelsymboler: centrala symboler som innehåller förtätade buskap om grundläggande tankesätt och värderingar.

I det konkreta exemplet med Stockholms stads bostadsbroschyer har jag analyserat en diskursiv praktik, det vill säga texten i broschyrerna, i ljuset av den sociala diskursen, vilket jag menar utgörs av strukturerna i den framväxande velfärdsstaten under 1930-talet. Hypotesen har varit att småhusägandet kom att bli en (av flera) sociala praktiker där det moderna velfärdsamhällets principer om identitet konstrueras.

1.4 Tidigare forskning

Den svenska trädgårdsstadens byggnadshistoria har skrivits av Johan Rådberg, arkitekt och docent i stadsbyggnad vid Tekniska Högskolan i Stockholm. Fokus i ”Den svenska trädgårdsstaden” ligger på utformningen av torg, gator och trädgårdar med exempel från ett antal trädgårdsstäder i Sverige och några från Tyskland och England.¹¹ I vilken mån olika stadsdelar idag lever upp till stadsplanerna och de estetiska kraven för en trädgårdsstad, så som Ebenezer Howard formulerade dem, har studerats av bland annat landskapsarkitekter och kulturgeografer.¹² Däremot finns det få studier om de utopiska idealen som låg bakom den ursprungliga idén till trädgårdsstaden.

Det har skrivits ett flertal historiska skildringar från livet i de svenska trädgårdsstäderna, bland annat om de olika stadsdelarna i Bromma. En av skildringarna har skrivits av Birgitta Conradsson, etnolog, som själv växte upp i Nockeby under 1930-talet. Förutom litteratur- och arkivstudier bygger boken ”Nybyggare i Bromma: stadsdelarna Nockeby och Olovslund”, på

¹⁰ Bourdieu. 1993, s 298

¹¹ Rådberg 1994

¹² Se bla: Johansson & Polesie & Schürer 2002..Åkesson 2008. Jensen 2005

intervjuer med ett 50-tal personer som växt upp i stadsdelarna. I boken ges en levande bild av det vardagliga livet, männens och kvinnornas arbetsdelning, klasskillnader och världsbildsperspektiv.¹³

Även etnolog Orvar Löfgren har skildrat sin barndomsstadsdel, Äppelviken, i antologin ”Modärna tider,” där han diskuterar hur klassbegreppet osynliggjordes i den ”rikare” medelklassbefolkade delen av trädgårdsstadsområdet i Bromma.¹⁴

Södra Ängbys tillkomsthistoria på 1930-talet har dokumenteras av litteraturvetare Gunnar Olofgörs, tillsammans med bland andra fotograf Mathias Johansson.¹⁵ I boken ”Södra Ängby - trädgårdsstad i Funkis”, ges en detaljerad redogörelse över områdets betydelse i den dåvarande mycket intensiva stadsplanedebatten, som fördes av trädgårdsstadens främsta förespråkare, bland andra fastighetsdirektör Axel Dahlberg, dåvarande borgmästare Carl Lindhagen samt stadsfullmäktige ordförande Fredrik Ström. Boken innehåller också intressanta demografiska jämförelser mellan social klass, geografisk härkomst, politisk tillhörighet och yrken, hos de tidiga inflyttarna i Södra respektive Norra Ängby. Författarna har utöver det intervjuat ett 80-tal personer som flyttade in i Södra Ängby då det var nybyggt.

Egnahemspolitiken, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900 har studerats av historiker Nils Edling, som fokuserar på bostadsförhållanden på landsbygden i ett socialpolitiskt perspektiv. I sin bok ”Det fosterländska hemmet: egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900 ” beskriver han hur ”hemmet” formades till en central politisk metafor för nationell integration och hur den lilla röda stugan på landet blev symbolen för det äkta, svenska hemmet. I Edlings studie är egnahemspolitiken satt i sekelskiftets historiska kontext och analyserad utifrån ett samhällsperspektiv. Här finns också många exempel på hur diskursen om det moderna Sverige växer fram.¹⁶

Andra som skrivit om egnahemspolitiken är bland annat den finska historiken Kirsi Saarikangas. I sin bok ”Models Houses for Model Families”¹⁷ analyserar hon, ur ett könsperspektiv, hur egnahemsarkitekturen normerade familjelivet och etablerade kvinnliga och manliga sfärer. Saarikangas utgår från Foucaults maktteori där bostaden kan ses som ett fält för utövning av kontroll och ett instrument för en indirekt maktutövning, inriktad på att med åtskillnad skapa en överblickbar och i medborgarna internaliserad ordning. Förändringar i arkitektur och stadsbyggnad betraktas i det perspektivet som ett led i ett allt finmaskigare nät av maktutövning, och egnahemsbyggandet blir, enligt Saarikangas, ett av flera moment i borgerlighetens strävan att bevara sin hegemoni. Egnahemspolitiken går, enligt henne, hand i hand med försöken att stävja sjukdomar, omoral och familjens upplösning, vilket ansågs vara de största hoten mot de borgerliga idealen.¹⁸

13 Conradson 2006

14 Löfgren 1986

15 Olofgörs, Johansson m fl 2001

16 Edling 1996

17 Saarikangas 1993

18 Saarikanga 1993

Liknande tankegångar framför Sten Gromark professor i arkitektur, i sin avhandling ”Fängslade arkitektur: om den disciplinära boplatsens födelse i franskt 1800-tal: reflektioner kring arkitekturens betydelse och den europeiska modernismens historia”, där han lyfter fram det egna hemmet som en arkitektonisk typ av disciplinär boplats riktad mot epidemiska, revolutionära och ideologiska farsoter.¹⁹

Till, för mig, viktig litteratur om bostadsforskning hör också etnolog Klas Rambergs bok: ”Allmännyttan. Valfärdsbygge 1850-2000”. Här skildras allmännyttans framväxt från 1850 och framåt. Jag har använt boken för att teckna en historisk bakgrund till trädgårdsstadens framväxt i Sverige. Själva trädgårdsstaden som företeelse tas inte upp mer än marginellt i Rambergs bok. Däremot ges en beskrivning av den bostadspolitisk som kom att ligga till grund för trädgårdsstadens framväxt. Framförallt ges en förståelse för den kommunala bostadspolitikens betydelse för framväxten av det moderna Sverige. Rambergs bok sträcker sig fram till år 2000 med allmännyttans förnyelse efter kritiken mot miljonprogrammen²⁰

1.5 Material

Stockholms stadsmuseums arkiv har bevarat ett antal kataloger om småhusbygge i trädgårdsstaden under perioden 1927-1939. Dessa broschyrer gavs ut årligen av Småstugebyrån (Småa), en underavdelning i Stockholms stads fastighetskontor, och riktade sig till husköpare som ville bygga sin egen småstuga i bland annat de bostadsområden som kom att bli Pungpinan i Enskede, Åkeshov-Åkeslund och Norra Ängby i Bromma.

Materialet för den historiska analysen utgörs av nio broschyrer som producerades av Småstugebyrån (Småa) mellan 1927 och 1939. Till uppsatsen bakgrundsmaterial hör också en film, producerad av Svensk Filmindustri (SF) 1939.

Småstugebyrån (Småa) bildades 1927 som en avdelning inom Stockholms stads fastighetskontor. Målgruppen var arbetare med många barn, med en blygsam men någorlunda säker inkomst, som genom förmånliga lån skulle erbjudas möjlighet att skaffa en egen småstuga.²¹ Husen byggdes av ägarna själva, vilket var ett sätt att hålla kostnaderna nere. Stockholms stads småstugebyrå (Småa) gav årligen ut en informationsbroschyr med områdesplaner och typritningar för planerade byggen. Här finns också tips och direktiv om hur husen bör inredas och brukas.

För att sätta trädgårdsstaden i sitt kontextuella sammanhang har jag förutom litteraturstudier

¹⁹ Gromark 1987

²⁰ Ramberg 2000

²¹ Stockholms stad småstugebygge 1927-1937

använt mig av Egnahemskommitténs betänkande²², från 1901 samt "Acceptera"²³ skriften om arkitektur vid Stockholmsutställningen 1930. Alva Myrdals "Kris i befolkningsfrågan"²⁴ från 1934 och Per Albin Hanssons folkhemstal²⁵ från 1928 är andra exempel på samtida inlägg i bostadsdebatten, som ligger till grund för min bakgrundsförståelse.

Källmaterialet består av:

- "Vägen till ett eget hem". Broschyr från 1935 beskriver generellt hur ett småstugebygge går till. Skriften är 11 sidor lång och illustrerad med fotografier.

- Totalt 6 stycken broschyrer "Stockholms stad småstugebygge" från 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1939. Broschyrerna innehåller områdesplaner och typritningar för planerade byggen i Norra Ängby, Enskede, Svedmyra och Tallkrogen. Häftena är ca 10 sidor långa och illustrerade med fotografier.

- "Småstugan" Katalog från Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov 1937. Vid utställningen kunde man titta på de olika typerna av småstugor, och i skriften finns beskrivningar av dem. Här finns även en karta över småstugeområdena och en bakgrundsbeskrivning till småstugeverksamheten. Skriften är 24 sidor lång och är illustrerad med flera fotografier och ritningar.

Ur: Stockholms stad småstugebygge 1927-1937

- Stockholms stad småstugebygge 1927-1937. Jubileumsskrift, utgiven 1937 vid Stockholms småstugebyggs 10-års jubileum. Skriften är sju sidor lång och illustrerad med fotografier.

- SF-film från 1939. "Litet bo jag sätta vill". En SF-kortfilm om "Nybyggarrömmantik i våra dagar".

22 Egnahemskommittén 1901

23 Asplund 1931

24 Myrdal 1934

25 Hansson 1928

1.6 Avgränsning och källkritik

Tillgången till källmaterialet, som består av ett antal bevarade bostadskatalogen från 1927 till 1939 har inte bara fått bestämma uppsatsens ämne utan också uppsatsens historiska avgränsning i tid och rum. Ett nedslag i nio bostadskataloger som spänner över en tolvårsperiod, mellan 1927 och 1939 kan tyckas begränsat. Men även ett väl avgränsat material har mycket att säga när det sätts i en större historisk kontext. Till källmaterialet vill jag därför addera den referenslitteratur som bilda den historiska kontexten mot vilka de värdeladdade begrepp som ingår i analysen, ställs.

Bostadsbroschyerna är författade på Stockholms stads bostadskontor där Axel Dahlberg var bostadsdirektör från 1933 till 1945. Axel Dalberg var idégivaren bakom småstugans tillkomst i Stockholms stad och var tongivande i den offentliga debatt om trädgårdsstaden och småstugan som pågick vid tiden. Det måste därför antas som troligt att Axel Dahlbergs personliga syn på småstugans betydelse och betydelsen av småstugeägarens karaktär har präglat ståndpunkterna och innehållet i bostadskatalogerna. En analys av Axel Dahlbers syfte och intentioner med småstugebebyggelsen finns dock inte redovisat inom ramen för denna uppsats.

2. KONTEXTEN

2.1 Från utopi till självbyggeri

Förutsättningarna för hur trädgårdsstäderna skulle komma att utvecklas i områden som exempelvis Bromma, kom att präglas av ett antal socialpolitiska beslut som delvis ligger i linje med Ebenezer Howard socialreformistiska idé om trädgårdsstaden som: självförvaltande, fri från klassmässig segregation och fri från privat markspekulation.

Exempel på reformer som jag lyfter fram är: kommunernas inträde i bostadspolitiken (självförvaltande), egnahemsrörelsen (fri från klassmässig segregation) och tomträtten (fri från privat markspekulation).

Jag kommer på så vis att sätta Stockholms tidiga trädgårdsstadshistoria i ljuset av Howards socialreformistiska utopi är för att eventuellt skymta några av de politiska intentioner som låg bakom satsningen på trädgårdsstäder i Sverige under tidigt 1900-tal. Samt att skissa den historiska kontext som småhusägarna hade att agera inom.

2.2 Kommunal bostadspolitik

Kommunerna i Sverige hade, fram till första decenniet 1900, ingen egen bygg- och bostadsverksamhet och det fanns därmed inget utbud av bostäder som opartiskt riktade sig till alla.²⁶ Under den stora folkmflyttningen under 1800-talet hade det uppstått akut bostadsbrist i städerna. Bostadsbyggandet, som i hög grad reglerades av privata aktörer, styrdes av vinstintressen.²⁷ Eftersom fastighetsägarna inte kunde ta ut för höga hyror av de kapitalsvaga arbetarna, pressades istället byggkostnaderna, vilket oftast resulterade i estetiskt, tekniskt och sanitärt undermåliga hus och "hyreskasernen" blev under industrialiseringen själva innebilden för det bostadsutbud som fanns att tillgå för mindre bemedlade.

²⁶ Ramberg 2000, s 26. De första kommunala bostäderna byggdes i Göteborg 1849, men de var undantag. Därefter dröjde det 65 år till nästa bygge.

²⁷ Ramberg 2000, s 20

Ofta var bostaden kopplad till en anställning, men många hade osäkra hyreskontrakt, utan garantier, även för dem som lyckats kvala in som behövande till några av de bostäder som förmedlades via filantropisk välgörenhetsprojekt. Få hade råd att köpa en bostad och gemensamt för de mindre bemedlade var utsattheten på en oreglerad hyresmarknad. Många stockholmare bodde på "ofri grund" i gamla, ofta illa uppförda träkåkar på bland annat Södermalm. Utanför staden bredde ett icke planlagt, oreglerat byggande ut sig, styrd av markspekulation och av samtiden benämnd som slum eller kåkstäder.²⁸ De första planlagda villastäderna skapades på initiativ av lokala företag i samarbete med ett lokalt järnvägsbolag, till exempel Saltsjöbaden och Lidingö. Dessa bostadsområden var dock, i stort sett bara tillgängliga för bemedlade personer.

Bondegatan 1900. Stockholms stadsmuseum

Trädgårdsstaden kom, i detta perspektiv att bli kommunernas svar på hur "bostadseländet"²⁹, skulle lösas. En stor internationell utställning i Dresden 1903 besöktes av en delegation bestående av kommunala ledamöter med stadsingenjör Herman Ygberg som initiativtagare. Där fick de upp ögonen för att långsiktig kommunal stadsplanering kunde förverkligas genom omfattande markinköp. I konceptet ingick också kollektiva kommunikationer och ordnad bostadsbebyggelse anpassad till vanliga löntagares ekonomi.³⁰ Året efter köpte Stockholm stad för första gången upp stora landområden strax utanför staden för att i egen regi kunna reglera bostadsmarknaden. Projektet bedrevs under begreppet "trädgårdsstäder" och började planläggas med influenser från Ebenezer Howards arkitektoniska ideal med oregelbundna gatunät och låg bebyggelse. Ambitionen var att trädgårdsstäderna inte i första hand skulle riktas till de bättre bemedlade utan framförallt befolkas av arbetarfamiljer från "den trånga och smutsiga" innerstaden. Gamla Enskede blev den första svenska

²⁸ Eriksson 1990

²⁹ "Bostadselendet" ett begrepp som användes av debattörer i media för att beskriva bostadssituationen vid sekelskiftet 1900

³⁰ Olofgörs 2001, s 149

trädgårdsstaden där över 400 hus uppfördes mellan 1908 och 1912. 1914 stod pontonbron för spårbunden trafik klar till Bromma. Därmed började bygget av Äppelviken. Med några års mellanrum förlängdes sedan spårvägen successivt med trädgårdsstäder som Smedslätten, Ålsten, Höglandet och Nockeby, för att 1939 avslutas med Södra och Norra Ängby.³¹

I trädgårdsstaden skulle det byggas upp ett egen infrastruktur med ett utbud av varor och tjänster i form av affärer och arbetsplatser i kombination med boende och rekreation, ett slags självförvaltande ytterstadsområden i Howards anda. Tankarna är tydligast i utformandet av de tidigaste Brommastadsdelarna, som Alvik och Nockeby³².

2.3 Egnahemspolitiken

Egnahemsrörelsen var från början en renodlad landbygdsrörelse som uppmuntrade mindre bemedlade personer att starta små jordbrukshemman för sitt oberoende. Rörelsen var uppdelade i lokala föreningar med kommittéer som bestämde villkoren för vilka som skulle kunna tillhandahålla egnahemslån för att bygga sig en bättre bostad i form av ett lanthemman.

1904 inrättade statens egnahemslånefond. Från början hade lånedmedlen endast kunnat användas för egnahem på landsbygden, men efter 1908 gick det att låna också till egnahem i städerna under förutsättning att de låg utanför stadsplanerat område, bestämmelser som kom väl till pass då de första trädgårdsstäderna skulle anläggas.

Från 1905 till 1946 beviljades över 100 000 egnahemslån. Majoriteten, det vill säga 56 procent avsåg bildandet av jordbruksegnahem, de återstående 45 000 gick till byggandet av bostadsegnahem i städernas utkanter.³³

Egnahemspolitiken, sågs av sin samtid som en social reform, som kom att få stöd i alla politiska läger, skriver Nils Edling i sin avhandling "Det fosterländska hemmet". Såväl konservativa godsägare och framträdande industrimän som radikala stadsbor och ledande lantmän gav politiken sin välsignelse.³⁴ Uppslutningen kring egnahemsbildningen manifesterades, enligt Edling, i en rad inlägg under och efter 1904. Regeringsmedlemmar kallade den "en milstolpe på det sociala framåtskridandets väg" och man lyfte fram egnahemsbildningen som kungsvägen till nationellt samförstånd genom arbetarklassens integrering i samhället³⁵. Med egnahemslånen lades grunden för ett riktigt familjeliv, menade man, samtidigt som arbetarfamiljen lyftes till hälsa, social delaktighet och samhörighet med

31 Olofgörs 2001, s 153

32 Rådberg 1994, s 30 ff

33 Edling,1996,. s 11

34 Edling1996,s 362

35 Edling1996 s 362

fosterlandet.³⁶ En förutsättning för de mindre bemedlade att kunna ta och få lån för att flytta in i de nyuppförda trädgårdsstäderna var således att egnahemsreformen infördes i statens regi och öppnades upp för byggandet av stadsdelar i stadens utkant. Därmed gavs för första gången möjligheten att bygga områden fria från klassmässig segregation.

2.4 Tomträtt

I samband med egnahemsreformen, bildades 1908 Stockholms tomträttskassa som förmedlade huslån mot inteckning av tomträtt (ett sätt att hyra tomten av kommunen). De blivande husägarna i trädgårdsstäderna kunde därmed, i samband med tecknandet av tomträttsinnehav, låna 80 procent av byggkostnaderna av Stockholms tomträttskassa. Den årliga avgiften, tomträttsavgälden var lågt satt. Upplåtelsetiden sattes på 60 år och kontraktet reglerade hur avlösningen skulle ske vid upplåtelsetidens slut. Tomträten blev ett sätt för kommunen att kringgå den markspekulation som gjorde det dyrt för mindre bemedlade att köpa mark i och runt Stockholm.

2.4 Självbyggeri

Fram till mitten av 1920-talet var det, trots de frikostiga egnahemslånen och tomträtterna, få arbetarfamiljer som flyttade in i trädgårdsstäderna, som istället hade blivit mycket populära för den växande medelklassen. Trädgårdsstaden som ide' utsattes under perioden för kritik som menade att samhället gynnade medelklassen med billiga bostäder och generösa lån.³⁷ Som svar på detta beslutade kommunen att 200 småhus i Bromma och Enskede skulle uppföras genom självbyggeri, så kallade småstugor. Genom att lägga in en egen arbetsinsats som kapital, så var lånen nu ännu mer frikostiga. 1926 bildades Småstugebyrå (Småa) som en avdelning inom Stockholms stads fastighetskontor, bland annat med uppdrag att tillhandahålla lån, sprida information och vägleda intresserade självbyggare. Nu skulle det förutsättningarna för obemedlade att kunna ta lån och bygga ett eget hem vara ännu bättre, menade man.³⁸

³⁶ Edling, 1996, s 323

³⁷ Olofgörs 2001, s 150 ff

³⁸ ibid

Byggstarsten för de första småhusen i Bromma ägde rum 1927 i Olovslund där 135 familjer det året uppförde hus genom eget arbete. Andra småhusområden i Stockholm var Pungpinan i Enskede, Åkeshov-Åkeslund och Norra Ängby. Norra Ängby blev det största småstugområdet med 1 310 egna hem, byggda under åren 1930-1941.

Gjutning av grundplatta till hus i Norra Ängby småstugeområde. Stockholm stadsmuseum.

3. BROSCHYRERNA

Jag kommer i det följande att analysera texterna i broschyrerna som utgavs ut av Stockholms stads fastighetskontor mellan 1927 – 1939. Jag ska formulera en social diskurs och därefter utgå ifrån några av de värdeord/teman som formulerats i källmaterialet. Jag ska titta på vilken roll dessa föreställningar intar i konstruktionen av småhusägaren, genom att belysa olika ideal, värderingar och föreställningar om boende kopplat till modernitet, identitet och kön.

3.1 Det moderna välfärdsamhället

Vid 1900-talets början var Sverige i många avseenden ett underutvecklat land. Flertalet levde under enkla förhållanden med bristfälliga bostäder, svåra arbetsförhållanden, dålig hygien och ohälsa. Jordbruket var huvudnäringen. Mer än 90 procent av befolkningen stod utanför politiskt inflytande. Drygt fyrtio år senare var Sverige en demokratisk välfärdsstat med en produktionstakt som låg i framkant bland västerländska industrinationer.³⁹

Utbyggnaden av den svenska välfärdsstaten betraktas i denna uppsats som den övergripande sociala diskurs, då landets invånare gick från att bo i trånga, illa byggda bostäder till moderna funktionella hem, anpassade till kärnfamiljen, där trädgårdsstaden spelade en viktig roll. Begrepp som "modärn" och "sund" och "familj" återupprepas och betonas i texterna om småstugan, som utgör den diskursiva praktik som jag ska analysera.

*"Begreppet "småstuga" innebär en billig, men samtidig modärn och ur alla synpunkter sund familjebostad i staden trädgårdsstäder."*⁴⁰

Texterna producerades på Stockholms bostadskontor från 1927 och framåt och distribuerade till intresserade husköpare bland annat på bostadsmässor.

Begreppet modern var visserligen inte något nytt för tiden runt 1930. Antropologen Kirsten Hastrup menar att begreppet har sitt ursprung från renässansen, då människan och hennes ansvar för sig själv blev föremål för ett radikalt nytt intresse, vilket präglade synen på disciplin och moral och

³⁹ Frykman 1985. Texten är en sammanställning av olika textavsnitt i boken.

⁴⁰ Småstugebygge 1935

strävan efter högre bildning. ”Det rena förnuftet var ett ideal som dåtidens européer hyllade, och det var en storhet som tillskrevs den europeiska människan tillsammans med rationalitet och vetenskaplig insikt, i motsättning till det vilda som präglades av sinlighet, irrationalitet och magiskt vetande”, resonerar Kirsten Hastrup i sin bok, ”Kultur, den flexibla gemenskapen”.⁴¹ Begreppet modern har sitt ursprung härifrån, i antagandet att människan inte är styrd av gud utan har möjlighet att påverka sin egen framtid, menar hon.⁴²

Under industrialismen blev "modärnt" en motsatsbild till det agrara, förindustriella samhällets principer. Visserligen rymde den politik som fördes i Sverige vid tiden för etableringen av de första trädgårdsstäderna, olika diskurser som bestod i bestämda sätt att tala om bland annat hemmet, emigrationen och nationen. Men enligt historiker Nils Edling som studerat hemmets ideologi i ett socialpolitiskt perspektiv, så var det en övergripande moderniseringens diskurs som låg i bakgrunden till de politiska beslut som togs under perioden, uppbyggd kring begrepp om förvetenskapligande, professionalisering, ekonomisk och teknisk rationalitet.⁴³

Även ”de borgerliga idealen” betraktas i denna uppsats som en övergripande diskurs. Sekelskiftets ganska tunna skikt av välmående borgerlighet såg sig, enligt Frykman och Löfgren, som de sanna och normala människorna, och utgjorde ett högt ideal för andra. ”I patriarkalisk anda kunde de väl villigt blicka ner på sina sämre lottade bröder och systrar och uppmana dem att försöka ”bli som vi” ta sig i kragen och göra en moralisk uppräckning.”⁴⁴

Perioden runt 1930-talet, som brukar kallas folkhemmets födelse, innehåller nämligen en paradox. Å ena sidan är den en reaktion mot den borgerliga kulturen, vilket funktionalismen med sin hyllning av förnuftet och tekniken kan sägas vara. Å andra sidan pågick ”disciplineringsivern” av de lägre klasserna som följde med från 1800-talets bildningsideal parallellt med socialdemokraternas folkhemsprojekt där alla skulle ses som likvärdiga.

3.2 Funktion

1930-talet är funktionalismens genombrottstid, tron på det moderna, funktionella samhället är stark. Under denna tid av modernisering och framtidstro får de svenska medborgarna det ekonomiskt bättre. Möjligheten att ta ett egnahemslån, möjligt att betala under sin livstid, med sin egen arbetskraft som startkapital, utmålar en möjlig framtid för många. Det egna hemmet utlovar dessutom inte bara en

41 Hastrup 2010, s 26

42 Hastrup 2010, s 24

43 Edling, 1996, s 323.

44 Frykman & Löfgren 1985, s 60

plats att bo i, utan en plats för identifikation, en möjlighet att klättra inom den sociala hierarkin, eller som Bourdieu skulle ha uttryckt det: gett en möjlighet att byta plats i det sociala rummet.

Direkt efter Stockholmsutställningen 1930 sammanfattade en tongivande arkitektgrupp de nya, som man menade, eftersträvansvärda byggnadsidealerna. Argumenten publicerades i skriften "Acceptera" som ett svar på den kritik som uppstått mot den nya, moderna arkitekturen⁴⁵. Budskapet från förespråkarna var att funktionalismen inte enbart skulle uppfattas som en ny form, utan främst som en arbetsmetod och en ny livsstil.⁴⁶ Vetenskaplighet, professionalisering och ekonomisk rationalitet var bärande ideal, vilket även återspeglas i texterna om småstugan. I "Småstugan: katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov från 1937", betonas det att småstugorna inte har planerats utifrån några hastigt uppkomna idéer, utan är utformade efter vetenskapligt beprövade metoder.

*"Det är inte slumpen, som bestämt utseendet på de småstugetyper, som visas på denna utställning. De äro som alla goda hus formade "inifrån", d.v.s. från förutsättningen av en god, praktisk tilltalande planlösning, som därtill ger största möjliga ekonomiska utbyte och sundaste bostadsförhållanden. Småstugebyråns arkitekter och ingenjörer ha i dem samlat erfarenheterna av tio års planmässigt arbete."*⁴⁷

Det agrara boendets principer med storhushåll och plats för arbete lyser med sin frånvaro i texterna. Motbilden är stadens opraktiska och trånga lägenheter som ställs i kontrast till de välplanerade småstugorna. Raka linjer och ljusa färger kontrasteras mot det mörka och otidsenliga. I broschyrena "Stockholms stad småhusbygge", ges handfasta tips på vilka möbler och färger som småhusbyggarna bör välja till sitt småhus. Bostadsbroshyrernas texter är alla lika tidstypiskt myndigt tillrättavisande i sitt tilltal.

"För de flesta, som flytta från en stadslägenhet och ut i en småstuga, betyder det flera rum att möblera än förr. Den som har s.k. enrumsmöbel att fördela över stugans tre rum, finner nog att det inte är så lätt. Möblerna var ju avsedd för ett enda rum, där man helt skulle leva sitt liv, äta sova, arbeta, sällskapa och rekreera sig. Möblerna i ett sådant rum måste bli både många och skrymmande, ofta nog i så hög grad, att man knappas ryms själv. Skola de sedan fördelas på – säg 3 rum, blir det något annat, och så uppstår den ganska kvistiga frågan, hur skall man få en ändamålsenlig komplettering av dessa

45 Acceptera är titeln på en skrift om funktionalismens idéer publicerad 1931. Boken argumenterar för att den nya tidens funktionalistiska formspråk måste accepteras.

46 Olofgörs, 2001, s 220

47 Småstugan 1937: Katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov.

*möbler, som både passar familjen och det redan befintliga möbelemanget, som ju oftast är ett avslutat helt.*⁴⁸

I texten framträder ett familjeideal typiskt för tiden. Ett ideal med både rumslig rymd och själsligt utrymme, ett ideal som beskrivs kunna förverkligas i den egna småstugan med tre rum att möblera, en livsstil som inte är möjlig i den trånga våningen i stan där alla samsas i ett rum. Den nya tidens ideal om det moderna funktionella samhället intar således en central roll i källmaterialet. Husen ska inte bara vara förmånligt belånade, de ska dessutom vara enkla och snabba att montera, och enkla att inreda med funktionell planlösning.

3.3 Hygien

I sin avhandling "Det fosterländska hemmet" beskriver historikern Nils Edling hur bostaden, vid den här tiden, var ett favoritområde för hygieniska reformer.⁴⁹ Det var framförallt under Stockholmsutställningen 1930 som de starka kraven på hygien började debatteras offentligt. Byggnadsindustrin fick uppmaningen: *"Sök ljus och luft, bort från de trånga och mörka smålägenheterna i stenstaden, utrusta alla nya lägenheter med badrum."*⁵⁰ Hygienismen bar på en disciplineringsstanke där det gällde att skapa sunda själar i sunda kroppar. Utgångspunkten var att yttre och inre renlighet hängde samman.⁵¹

God hygien och rationell hushållning i hemmet upphöjdes till norm, renheten blev samtidigt den skötsamme arbetarens kännetecken, ett tema som etnolog Ronny Ambjörnsson beskriver i sin barndomsskildring "Mitt förnamn är Ronny". Boken ger en inifrån upplevd skildring av hur en familj i ett arbetarkvarter i Göteborg på 1930-talet, använde skötsamheten som strategi för att erövra respekt, värdighet och bildning.⁵²

Rent objektivt visste folk vilka normer som gällde, menar etnologen Orvar Löfgren. De borgerliga värderingarna: vikten av ordning och reda och att hålla sig hel och ren internaliserades genom skolböcker och annat, bland annat i radio och tidningar, och genom SF-filmer. *"Fattigdomens värld av kaos och smuts ville man ta avstånd från för att sträva upp emot den finare världen där människor var behärskade, disciplinerade och rena"*, skriver Löfgren.⁵³ I det perspektivet framstod kanske småstugan som det medel i vilken man skulle kunna frigöra sig från hyreskasernens trängsel

⁴⁸ Stockholms stad småhusbygge 1927-1937

⁴⁹ Edling 1996, s 340

⁵⁰ Olofgörs 2001, s 122

⁵¹ Edling 1996, s 341

⁵² Amjörnsson 1996

⁵³ Frykman, Löfgren. 1979, s 183

och smuts och uppgå i en värld av ordning och ljus.

3.4 Arbetsglädje

De borgerliga idealen betraktas i denna uppsats som en övergripande diskurs, vid sidan om modernitet, i processen då Sverige går från ett jordbrukssamhälle med sina särskilda boendeformer, till en modern industristat med ett utbud av bättre boendeförhållanden, med hem inte bara att bo i utan hem i form av identifikation. Där drömmen om ett eget hus blir möjligt under förutsättning att de borgerliga idealen, som flit och disciplin, efterlevs, vilket artikuleras tydligt i bostadskatalogerna, som ju riktade sig till bostadsköpare som var beredde att offra en hel del för sitt boende.

/.../ bostadsfrågan kan lösas för den grupp om vilken den kan sägas, att den uppvisar relativt små inkomster och saknar kapital, om man därmed menar penningar. Men saknar de kapital, måste den besitta vilja till arbete och villighet att underkasta sig uppoffringen att åtminstone ett års ledig tid, söndagar och eftermiddagar och ägna den tiden åt hårt arbete. Den som äger den viljan och den villigheten kan lösa sin bostadsfråga.⁵⁴

Det är genom beskrivning av småhusbyggarens egenskaper som denne ges hopp om att kunna förbättra sina framtidsutsikter. Disciplin och arbetsmoral blir värdeord som förmedlas för den som vill lyckas få den bostad som lovar en väg ut i det nya framväxande moderna samhället. I motsats till beskrivningen av småhusområdets suveränitet står stadens trånga anonyma bostadsmiljöer, det som "småhusbyggaren" implicit strävar bort ifrån.

"En bostad är en plats att äta och sova i; ett hem är något annat och mera, något centralt i hela familjens liv. Ett eget hem, en småstuga, är särskilt ägnad därtill. Du delar det inte med grannar, främmande människor, som tillfälligt hamnat inom samma ytterväggar som du. I din egen stuga är du din egen herre. Vad du gör, gör du för dig själv och din familj. Din tomt ligger därutanför stugan och väntar på ditt arbete. Du kan forma den som du vill. Den kan låta dig uppleva växandet, blomstringen och skörden i en trädgård. Du är som sagt, din egen herre."⁵⁵

Att äga en småstuga var således något större än att bara ha ett hem. Till skillnad från en lägenhet i stan, som beskrivs som flyktig och tillfällig, är småstugan med sin tillhörande trädgård en symbol för

⁵⁴ Dahlberg 1954.

⁵⁵ Småstugan 1937: Katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov.

det rotfasta stabila och långsiktiga. För småhusägaren blir bostaden inte bara något att bo i, utan något som beskriver honom som flitig och dygdig. Hemmet blir inte bara en plats att sova i, utan en investering i bättre framtidsutsikter för hela familjen och i förlängningen för hela nationen.

I ledningen för stadsbyggnadskontoret satt Axel Dalberg, som var Stockholms stads fastighetsdirektör 1933 till 1945. Han var tongivande i den offentliga beskrivningen av vilka ideal som var viktiga för en småhusägare. Att vara disciplinerad och arbetsvillig pekades ut som de viktigaste egenskaperna då han beskriver småhusbyggarna: *"I småstugans strålande historia står att läsa om det hårda men glada arbete som kännetecknar den byggnadsformen."*, skriver han i ett yttrande i fastighetsnämnden 1940.⁵⁶

I texterna om småstugan beskrivs hemmet således inte bara som en funktion utan också som ett centralt objekt för identifikation. I texterna ges det möjlighet för småhusbyggaren att identifiera sig med positivt värderande begrepp. Att vara arbetsför och uppåtsträvande konstitueras återkommande i källmaterialet.

Disciplinering uttrycktes således implicit som en nödvändig egenskap för en arbetare att dels kunna bygga sitt eget hem dels kunna betala tillbaka lånen. En småstuga i Norra Ängby utanför Stockholm, kostade år 1937, 10 900 kronor att bygga. De årliga utgifterna beräknades till cirka 870 kronor.⁵⁷ En inkomst på 3000 kronor om året var vanligtvis den gräns som var satt för att få tillgång till en tomt och bygga på egen hand, vilket motsvarar vad som var möjligt för en arbetare alternativt lägre tjänsteman att investera i en bostad.⁵⁸ Som långivare ansåg sig staten ha rätt att höga krav på låntagarnas personliga egenskaper, vid prövningen av låntagarna fästes särskild vikt vid *"Viljan att arbeta och försaka samt förmågan att väl tillvarata och klokt använda den inkomst, arbetet lemna"*.⁵⁹ Enligt historiker Nils Edling kalkylerade statsmakten med att förmånerna de ställde i utsikt skulle stimulera vissa beteenden och motverka andra. I den bemärkelsen är det rimligt att beskriva verksamheten som moraliskt folkuppfostrande. Tilltalet i småstugebroschyrerna är också mycket personligt och förmanande. Staden framstår som en fadersgestalt och hjälpare hand:

⁵⁶ Dahlberg 1959.

⁵⁷ Småstugan, 1937, s 6

⁵⁸ Olofgörs s122. Under utbyggnadsskedet av Norra Ängby på 1930-talet utgjordes invånarna till 90 procent av arbetare och lägre tjänstemän.

⁵⁹ Egnahemskommittén 1901.

Om man så vill, kan man säga att småstugan blir din sparbössa och ditt bankkonto. Ofta har du säkert tänkt på, när du betalt din hyra, att de där pengarna skulle ha varit lättare att ge ut, om du för dem fått något eget. Här ser du det framför och omkring dig: ett eget hem. Och det är inte längre en ouppnåelig dröm, utan något som du kan förverkliga när du vill. Du kan vara lugn för, att det inte ”kommer surt efter”. Du har att göra med Stockholm stad, som icke spekulerar i din längtan efter att få något eget, utan som vill hjälpa dig till den bästa möjliga valutan för ditt arbete.⁶⁰

Även arkitektursociologen Gromark lyfter, i sitt arbete om arkitekturens betydelse för den europiska modernismens historia, fram ägandets disciplinerande effekter. Han ser borgerlighetens intresse för husägande arbetare som ett uttryck för behovet att kontrollera arbetarens ekonomi och dirigera konsumtionen i en arbetsgivaranpassad och samhällsbevarande riktning.⁶¹ Liknande åsikter uttryckte den franske industrimannen och socialpolitikern Emile Cheysson redan 1886: *”Han (arbetaren) äger inte sitt hem, utan egentligen äger hemmet honom. Det kommer att förändra honom fullständigt”*.⁶²

Att staten hade incitament för att driva husägandet framåt är en sak. Men vilka uttrycks vara den enskilde småhusägarens drivkrafter? Att klättra på den sociala skalan, eller för att låna terminologin från sociologen Bourdieu; att öka sitt kulturella kapital och på så sätt öka sin maktposition i det sociala rummet, kan ha varit viktiga drivkrafter för de nyetablerade småhusägarna. En central idé hos Bourdieu är att man genom att analysera smak och livsstil kan belysa relationen mellan samhällets olika maktpositioner och klasstrukturer. Ett betydelsefullt verktyg i denna analys är begreppet *kulturellt kapital* och de symbolvärden de representerar.⁶³ Bourdieus begrepp kulturellt kapital är en slags kulturell kompetens, som bland annat uttrycks i smak och stil, som ger makt och möjligheter i ett visst socialt sammanhang. Det förvärvas genom institutioner som familjen, skolan, alltså genom fostran och utbildning. Vid sidan om ekonomiskt och kulturellt kapital räknar han också ett socialt kapital och ett symboliskt kapital, det vill säga tillgångar i form av sociala förbindelser och grupp tillhörigheter.⁶⁴ I denna analys ses den inneboende moralen och disciplinen som ett slags ”kulturellt kapital” för småhusägaren som delvis kunde ersätta bristen på det ekonomiska kapitalet då småstugan skulle finansieras. Genom att med slit och disciplin förvärva ”det kulturella kapitalet” och på så sätt bli husägare, öppnades möjligheter till att avancera i det sociala rummet och bli en del av det framväxande moderna samhället. Småhusägaren får också detta bekräftat då de läser huskatalogerna:

⁶⁰ Småstugan 1937: Katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov.

⁶¹ Gromark 1987

⁶² Edling, 1996, s 343

⁶³ Månsson, 2007, s 398

⁶⁴ Bourdieu 1993, s247 ff

*"Arbetskraft är ett kapital, som de flesta människor besitta. Det är detta faktum, Stockholm stad utgick ifrån när man fann bostadsproblemets lösning - eller rättare: en av dessa lösningar – småstugeverksamheten. I denna form av eget hem behöver den blivande ägaren icke sätta in kontanter vid förvärvet, utan sina egna händers arbete."*⁶⁵

3.5 Förnöjsamhet

Det är ingen tillfällighet att speakerrösten i SF-filmen om småhusbygget betonar begrepp som "trevligt" och "förförande". Howards ursprungliga tanke där trädgårdsstadens sågs som en socialreformistisk idé, det vill säga var en väg att förändra världen med reformer i stället för genom revolution, föll väl in i den samhällsplanering som pågick i Sverige vid den här tiden. Trädgårdsstaden beskrivs i broschyrerna i kontrast till de värden som fanns i staden; otvivel och oro. I trädgårdsstaden skulle det råda "trivsel och förförande".

I en text om "Det borttrollade klassamhället"⁶⁶ tar etnologen Orvar Löfgren trädgårdsstaden Äppelviken i Bromma som exempel på ett bostadsområde där medelklassen slagit sig ner, för övrigt ett område där Löfgren själv vuxit upp. I Äppelviken talade man inte om klass, skriver han, istället användes det centrala begreppet "trevlighet" för att organisera sociala relationer. Människor, aktiviteter eller egenskaper kunde delas in det som var hemskt trevligt, mindre trevligt eller inte trevligt alls. *"Meningen var ju att vi alla skulle ha trevligt men det innebar att otrevliga saker och otrevliga människor måste sorteras bort."*⁶⁷ Trevligheten var alltså en av de många metaforer som utnyttjades istället för det tabubelagda klassbegreppet. *"Klass hörde avgjort till kategorin otrevliga ord och ledde tankarna till bråk, ofördragsamhet och kvirr. Det var ett aggressivt ord."*⁶⁸

Även Lars Wahlman, tongivande arkitekt under 1930-talet använder metaforer och symbolik då han beskriver klasskillnaderna mellan olika bostadsområden: *"Stadsvåningen kunde aldrig bli annat än en kasern, ett ställe där det gällde att barrikadera sig mot grannar och trapphus, mot "svartrökta träd och jagade människor". Småstaden erbjöd bättre villkor för ett trivsamt liv."*⁶⁹ Här målas en bild av staden där hemmets trivsel omöjliggörs på grund av trångboddhet, inneboende, grannar och för stora familjer. Stress och ytliga relationer beskrivs som motsatsen till den trivsamma småstaden där inga grannar tränger sig på, som något att "barrikadera sig emot". Missnöjda

⁶⁵ Småstugan 1937: katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov

⁶⁶ Frykan, Löfgren red 1985

⁶⁷ Frykan, Löfgren red 1985, sid 28 ff

⁶⁸ ibid

⁶⁹ Edling, 1996, s 299

människomassor beskrivs implicit som ett hot som ska tyglas genom det stora gemensamma familjeprojektet, det vill säga nationsbygget.

Stadsingenjör Axel Dalberg beskriver att åtagandet att äga en bostad frammanar en "lyckomoral", byggd på en osjälvisk handling eftersom den gynnar samhällets stabilisering. Hemmet beskrivs här som en symbol för den större gemenskapen i nationen. Det lilla länkas till det stora: hemmets förfall innebär även samhällets förfall. "*Småstugan är sålunda icke bara en bostad, den blir för många livets stora tillgång, och dem och dess ägande och brukande ger, som jag själv har omvitnat innehåll åt livet. Det skänker en rotfasthet, som alla behöva, men som de flesta saknar, men vad mer är, de frammanar en ny lyckomoral, den som inriktas icke på egen lust utan på barnens lycka - folkets framtid.*"⁷⁰

I boken Kulturanalyser tar författarparet Ehn och Löfgren upp frågan kring hemmets symbolik. De menar att det är först i slutet av 1700-talet som man "började ingjuta en varmare känslöstämning i ordet" och att hemmet i 1800-talets borgerliga kultur blir inte bara en boplats utan en stämning, något att längta efter, att fantisera om och att förverkliga.⁷¹

Hemmet blir en stark symbol för det goda livet och rena livet, för det kvinnliga dygderna, för en patriarkalisk harmoni i vilken klass- och könsskillnader underordnas "till allas bästa".⁷² Egnahemmet introducerade, enligt Nils Edling, den nya familjära intimiteten och vände familjens solidaritet inåt. "Arbetsfamiljen skiljdes från andra familjer och slutresultatet blev den integrerade förborgerliga arbetsfamiljen, bunden vid det kapitalistiska produktionssättet genom ägande och sina ekonomiska åtaganden. Samtidigt minimeras revolutionär, ideologisk och sanitär smitta".⁷³

3.6 Trivsel

Nils Edling beskriver "familj" och "hem" som nyckelbegrepp som växte fram med hög ideologisk sprängverken redan i slutet av 1800-talet, och var intimt förknippad med den borgerliga familjen. Denna "familjekult" byggde på åtskillnaden mellan arbete och hem, mellan produktion och reproduktion, offentlig och privat.⁷⁴ Mannen lämnade varje dag hemmets och familjens intimsfär för att arbeta för familjens försörjning. Hustruns underordnade uppgift blev att vårda hemmet, uppfostra barnen och hålla familjen samman.

I 1930-talets bostadskataloger är tilltalet fortsatt tydligt uppdelat på de för tiden etablerade

⁷⁰ Dahlberg 1959, s 64.

⁷¹ Ehn, Löfgren. 2001, s 20 ff

⁷² Ehn, Löfgren 2001, s 23 ff

⁷³ Edling 1996, s 343

⁷⁴ ibid

könsnormerna. "Han" som den "självdisciplinerande småhusbyggaren", som offrar sin arbetsinsats för att gynna familjen. *"Att utan pengar bygga ett hem, det är den paradox, småstugerörelsen förverkligar. Han kan nämligen få en bostad som icke bara skänker tak över huvudet och en plats där han och hans familj kan äta och vila, utan han kan få en rymlig bostad, där han kan känna sig hemma, som han spenderar helt för egen räkning, ett hem som ger honom och hans familj möjlighet till och frammanar ett arbete som ger ett rikt utbyte, både ekonomiskt och den tillfredsställelse som följer med att göra något nyttigt, och är för familj och barn lyckobringande."*⁷⁵

Hon", det vill säga husmodern beskrivs som trivselskapande och pysslande, med sitt "arbete" förlagt till hemmet. Här tar kvinnans traditionella hemarbetsuppgifter för givna, det är till exempel hon som förväntas sy och väva medan mannen snickrar och hamrar. *I allmänhet kommer det väl an på husmoderns lott att ordna med den saken. (gardinerna. red anm) Knappast någonting sätter sin prägel på inredningen som just textilierna; här har husmodern med sin varukännedom, kunnighet och färgkänsla stora möjligheter att med enkla medel sätta sin prägel på hemmet. Husfäderna kan ägna sig åt snickeri och ha en hyvelbänk, verktyg och virkesförråd där. (i källaren. red anm) /.../ Det är emellertid inte alltid husfadern, som tar källaren i anspråk. Ibland är det husmoderns arbeten som behöva större utrymme. Det kan vara vävning och spånad, eller kanske sätts det upp en båge för täckstickning/.../*

Interiör av kök i hus i Södra Ängby småstugeområde.
Stockholms stadsmuseum

Enligt Orvar Löfgren var det framförallt arbetarhustrun som var drivande i drömmen om att kunna skaffa ett

"riktigt" hem och på så sätt ett bättre liv. Det blev också hennes uppgift att hålla barnen hela och rena och putsa hemfasaden. I ett samhälle präglad av allt större geografisk och social rörlighet blev också denna fasad allt viktigare, skriver Löfgren. "Den blev symbolen för här kom en familj, där man levde ett respektabelt och ordentligt hem."⁷⁶ I småhuskatalogerna bejakas detta behov, de är fyllda med tips och förmaningar om hur småstugefamiljen ska leva sina liv och inreda sina hus. Den tidigare pompösa arkitekturen och det överlastade heminredningsidealet nervärderas och ställs i kontrast till den nya tidens stilideal med ljus och raka linjer men också den ekonomisk rationalitet som var typisk för tiden.

⁷⁵ Dahlberg 1959

⁷⁶ Frykman Löfren 1979, s 126

*Stora tunga möbler passa inte, man ska komma ihåg, att det är en stuga, och stora möbler få helt enkelt inte plats, det bör man också komma ihåg vid eventuella inköp: serie- och standardmöbler gjorda i enkel stil så att de kunna passa med olika sorters pjäser, äro bra. Så lite ornament och krusiduller som möjligt /.../*⁷⁷

Antropolog Kirsi Saarikangas, som studerat egnahemspolitiken ur ett könsperspektiv, ser bostaden som ett fält för utövning av kontroll och ett instrument för en indirekt maktutövning, inriktad på att med åtskillnad skapa en överblickbar och i medborgarna internaliserad ordning. Enligt henne normerade själva egnahemsarkitekturen familjelivet och etablerade kvinnliga och manliga sfärer. Bostadskatalogerna förordar en tydlig uppdelningen mellan manliga och kvinnliga sfärer i hemmet:

*"Består familjen av man, hustru och ett litet barn, bör det mindre rummet användas som sovrum och om dagarna även som husmoderns arbetsrum /.../ Består familjen av kanske tre mindre barn, utnyttjas stugan bäst om barnen få det mindre rummet för sig, vilket inte hindrar, att husmodern om dagarna har en trevlig arbetsplats där, medan hon övervakar barnens lekar. "*⁷⁸

Könsskillnaderna är tydlig i även i beskrivningen av hur de yngre familjemedlemmarna ska disponera rummen: "Finns det flera vuxna barn, kan det vara bättre att låta föräldrarna använda rum 3 till sov- och arbetsrum, medan t. e.x en studerande son disponerar det lilla rummet och en eller flera döttrar använda vardagsrummet som sovplats." Det är uttalat sonen som studerar, och han som behöver ett eget rum. Döttrarna däremot kan sova på tillfälliga sovplatser i vardagsrummet. De antas implicit vara hemmafruar i det framtida samhället och behöver således inte studera.

Hemmet , det vill säga småstugan, framställs i katalogerna som en tillflykt undan världen, "*en kompensatorisk värld av innerlighet och avskildhet, värme och trevnad*"⁷⁹ De borgerliga idealen i kontrast mot den smutsiga och odisciplinerade statsmiljön var ett sätt att tygla klassklyftor och social oro. Småstugan med sin tillhörande inbjudande trädgård framstår som idealisk jämfört mot den smutsiga och hårda stadsmiljön:

Ett egnahem är icke blott stugan. Tomten spelar stor roll. Naturligtvis vilja de flesta förvandla den till en trädgård. Man får en alldeles speciell känsla av stolt ägande, när man ser de blommor och växter, man själv planterat, spira upp, blomma och bära frukt. Det är också något helt annat att släppa ut barnen i den

⁷⁷ Småstugan 1937 : katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov

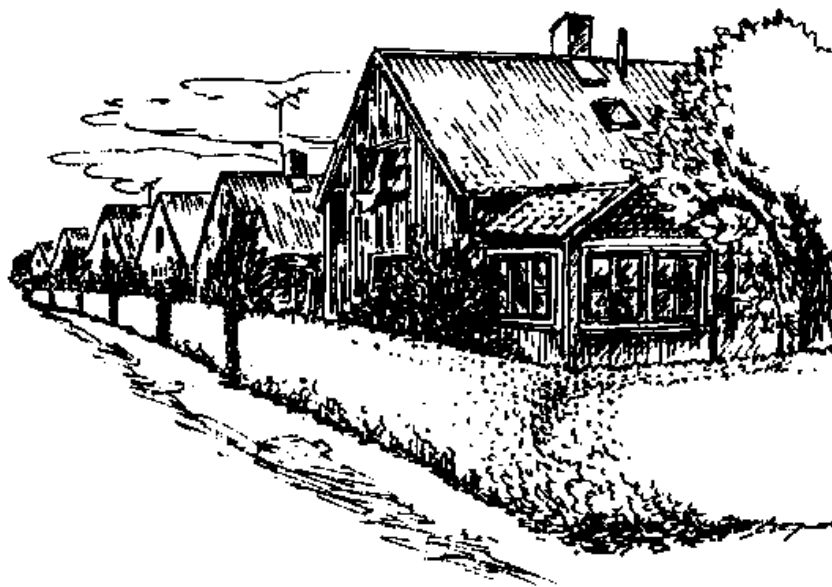
⁷⁸ Småstugan 1937.

⁷⁹ Edling 1996, s 324

egna trädgården än att låta dem leka på stadsgatan eller den asfalterade gården med sina soptunnor.⁸⁰

Ett sista citat får avsluta denna uppsats och samtidigt sammanfatta innehållet i de bostadskataloger jag analyserat. Citatet, menar jag, är ett exempel på det som Orvar Löfgren⁸¹, Nils Edling och många andra forskare pekat på: hur familjen och hemmet vid den här tiden fungerade som ett moraliskt projekt och ett socialpolitiskt vapen mot krafter som sågs som samhällsomstörtande. "Famijelivet kom att bli alltför viktigt för att kunna lämnas åt folkets eget görande och låtande. Därför skapas en familjepolitik som innebär att borgerskapet och myndigheterna trängde genom hemmets väggar med goda råd och förmaningar till bland annat småhusbyggarna, om vilka ideal som leder till ett liv i en borgerlig anda, och implicit, en livsstil för hela samhällets bästa"⁸²

"Du får av denna utställning också ett begrepp om, hur du ska inreda och möblera ditt hem, så att du får största utbyte och största glädjen därav. Utställningen vill nämligen också ge en bild av småstugeägarrens hemliv och visa ägaren, hur han till fullo skall utnyttja sin egendom i det lyckliga livets tjänst."⁸³

⁸⁰ Småstugan 1937 : katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov

⁸¹ Frykman; Löfgren 1979, s 130

⁸² Frykman; Löfgren 1985, s 62

⁸³ Småstugan : katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov

4 SAMMANFATTNING

4.1 Sammanfattande diskussion

Mitt syfte med detta arbete har varit att undersöka vilka värden som lyfts fram som viktiga i ett antal broschyrer som riktar sig till småhusköpare i trädgårdsstaden mellan 1927-1939. Uppsatsen fokuserar på att lokalisera och belysa olika ideal, värderingar och föreställningar om boende kopplat till modernitet och identitet i texterna. Utifrån detta syfte har jag arbetat med frågeställningen; vilka föreställningar, värderingar, ideal och begrepp lyfts fram som viktiga för en småhusköpare i Sverige 1927 – 1939? Vilken roll intar föreställningar om modernitet i konstruktionen av småhusägaren?

Stockholms stadsmuseums arkiv har bevarat ett antal kataloger om småhusbygge i trädgårdsstaden under perioden 1933-1939. Dessa broschyrer gavs ut årligen av Småstugebyrå (Småa), en underavdelning i Stockholms stads fastighetskontor, och riktade sig till husköpare som ville bygga sin egen småstuga, i bland annat det som kom att bli Norra Ängby, i Bromma, Stockholm. Tillgången till detta källmaterial kom därmed att bestämma uppsatsens historiska avgränsning i tid och rum.

Det inledande citatet hämtat ur en SF-film⁸⁴ som berättar om några av de nya stadsdelar som vid tiden håller på att byggas i Stockholm under begreppet *Trädgårdsstad* sätter fingret på den hypotes som legat till grund för detta uppsatsarbete; att trädgårdsstaden genom på det sätt det kommunicerades i den samtida diskursen, kom att bli en viktig del av hur bilden av den moderna människan konstitueras i det framväxande moderna Sverige. Ett eget hus, med en liten egen täppa målas upp som en ideal bostadsformen för den sunde arbetaren och hans familj under de första decennierna av 1900-talet, framförallt den lilla röda stugan på landet - men även för stadsbon som var beredd att flytta ut en bit från storstaden. Motbilden var den trånga och smutsiga hyreskasernen. Där frodades inte bara smuts och ohyra, utan framför allt dåliga ideal, upproriskhet och odygd. Boendet i de trädgårdsstäder som byggdes runt storstäderna i Sverige och många andra delar av världen, beskrivs inte bara som sunt, med frisk luft, utan som en ett boende för människor som är beredda att underordna sig hög moral, disciplin och dygd. Det egna lilla huset utmålas som den boendeform som utlovar en framtid med friska sunda vanor, en framgångssaga möjlig även för den obemedlade enkla arbetaren, med bara sin arbetskraft och vilja som kapital.

⁸⁴ SF-kortfilm. 1939

Gemensamt för de svenska trädgårdsstäderna är att de utgör de första bostadsområden som byggdes och planlades av kommunerna på kommunal mark. Fram till slutet av 1800-talet var det den privata byggverksamheten som dominerade bostadsmarknaden i de större svenska städerna. Kommunerna hade, fram till första decenniet 1900, ingen egen bygg- och bostadsverksamhet och det fanns därmed ingen kommunal bostadspolitik och inget utbud av bostäder som opartiskt riktade sig till alla.⁸⁵

Trädgårdsstaden var ett första försök att börja reglera en bostadsmarknad som var styrd av profit och delvis helt oreglerad. I och med att kommunen började styra bostadsutvecklingen kunde man också mer direkt påverka samhällsmedborgarna och de ideal som eftersträvades i samhällsbygget. Genom att reglera byggandet och ta över bostadsplaneringen från den privata sektorn skapade kommunen förutsättningar att erbjuda bostäder i trädgårdsstäder med ambitionen att de skulle vara självförvaltande, fria från klassmässig segregation och fri från privat markspekulation.

Trädgårdsstadens första epok löper från 1904 när mark i Enskede och Bromma köptes upp av Stockholms stad för exploatering fram till 1940 då de sista husen i södra Ängby uppfördes. Under och efter andra världskriget kom andra bostadspolitiska ideal när välfärdsstaten och allmännyttan kom in i bilden på allvar.

I min studie av småstugebyggarna i trädgårdsstadsmiljö har jag funnit Bourdieus som den mest intressanta och för mig användbara teoretiker. Bourdieu studerade olika franska sociala klasser och hur de skiljer sig från varandra genom att markera olika former av livsstilar, något som Bourdieu kallar *La distinction*. Bourdieu, utgår från uppdelningen av yrken i samhället. Enligt Bourdieu bildar olika yrkespositioner med skilda kombinationer av resurser och makt ett objektivt system där individerna kan ta plats och röra sig mellan olika platser, vilka i sig också förändras successivt. Det sociala rummet formas alltså av kapitalformerna, närmare bestämt av vilken volym, sammansättning och inbördes vikt av kapital de respektive positionerna i det sociala rummet har samt hur individernas rörelsebanor i det, allt eftersom deras kapital förändras och utvecklas genom deras livscyklar. Vilken position en människa innehar i det sociala rummet påverkar vidare indirekt hennes handlande. För att förklara hur det går till använder Bourdieu begreppet *habitus*. *Habitus* är den tysta handlingsberedskap som individen efterhand skaffar sig utifrån och för att möta sina specifika villkor.⁸⁶ Bourdieus *sociala rum*, motsvaras i min studie av trädgårdsstäderna i Bromma där människor med olika typer av yrkespositioner och kulturellt kapital flyttar in och markerar sina sociala positioner i genom val av hustyp och adress i området, där även en viss tomt på en gata kan markera den sociala positionen. Det visade sig snart viss typ av yrkeskategorier drogs till de nybyggda bostadsområdena i Bromma och vissa kategorier ansamlades på samma adresser, till exempel lärare, yrkesmilitärer, kulturarbetare i den "finare" kvarteren, samtidigt som hantverkare och arbetare samlades i småstugeområdet. Över tid

⁸⁵ De första kommunala bostäderna byggdes 1849 i Göteborg, men de var undantag. Därefter dröjde det 65 år. K Ramberg, s 26

⁸⁶ Bourdieu 1993. s, 298 ff

förändras detta och det skedde en utjämning mellan de olika bostadsområdena i Bromma.⁸⁷

Småhusägarens habitus utgörs av småhusbygget som är ett verktyg för att öka sitt handlingsutrymme och förbättra sin position i det sociala rummet.

Enligt Bourdieus teori bestämmer människans kapitaltillgångar, i form av social och kulturellt kapital, vilken position hon har i det sociala rummet, hennes möjligheter att ta sig fram i livet och hävda sig i förhållande till andra. I min studie består kapitalet av viljan till självförbättring och disciplinering, viljan att sträva mot ett borgerligt ideal och att betala det i form av eget kroppsligt arbete. För utan ekonomiskt kapital, är vägen att bli en del av det kulturella kapitalet att med eget svett bygga sig ett hem och bli "småstugeägare".

Modernitet är den genomgående diskursen i de texter som behandlar trädgårdsstaden i det analyserade materialet.

Inledningsvis analyserade jag de olika betydelserna kring begreppen "trädgårdsstad" och "småhusområde". I texterna framkommer föreställningar om hyreskasernen som något "gammalt", medan föreställningar om trädgårdsstaden kopplas samman med det "nya" och moderna. Det är i kontexten om det moderna Sverige, som hemmet som identifikation för egnahemsbyggarna i trädgårdsstaden, blir möjlig att analysera. Trivsel och förnöjsamhet blir de värdeord och sinnebild som utlovas till dem som med flit lyckas bygga sin egen småstuga.

I kapitlet om funktion utgick jag från vilken betydelse begreppet "hem" tilldelas i texterna och särskiljs från begreppet bostad. Småstugan beskrivs som något mer än en bostad, ett hem är något mer, en identifikation, för någon som hoppas öka sitt handlingsutrymme i det sociala rummet, det vill säga öka sitt habitus.

I de texter som studeras i denna uppsats här målas värden som "stark", "duglig" och "disciplinerad" upp som centrala värden att eftersträva, framförallt för att det är bra inte bara för den enskilde, och inte bara för familjen utan för hela nationen. I kapitlet om trivsel tas frågan om kön kontra borgerliga ideal upp.

Självdisciplin beskrivs som en förutsättning för småhusbyggaren och begreppet får sin betydelse genom att kopplas ihop med "framtid", "möjligheter" och "livsstil". Småhusbyggaren konstitueras genom att benämnas som "nybyggare", "småhusägare". Att vara "arbetssam" och "disciplinerad" beskrivs positivt och eftersträvanvärt i texterna. Disciplin är således ett värdeord som identifierar och konstruerar vad en småhusbyggare är.

Utgångspunkten i detta uppsatsarbete har varit att undersöka på hur trädgårdsstaden kommunicerades i dåtidens marknadsföringsmaterial, till vilka man riktade sig och hur. Genom att hitta viktiga nyckelbegrep, det vill säga centrala symboler som innehåller förtätade buskap om grundläggande tankesätt och värderingar, hoppas jag ha kunnat visa någonting om vad trädgårdsstaden har att berätta om sin tid.

⁸⁷ Olofgörs. 2001, s14 ff

4.2 Framtida forskning

Sedan några år har trädgårdsstaden börjat dyka upp som begrepp i media igen.⁸⁸ Det är intressant. Det skulle därför vara intressant att tittat på material från 2013/2014 och jämföra med källmaterialet från 1936 -1939.

I dagens marknadsföringsmaterial om Småas trädgårdsstäder som presenteras på Småas hemsida går det att hitta devisen: "Vi bygger inte bara bostäder utan vi skapar personliga hem." Under 1930-talet var Småas slogan: Inte bara en bostad - ett hem. Det som skiljer 2013 års citat från den 70 år äldre devisen är begreppen: "skapar" och "personliga".

Enligt den internetbaserade ordlistan Wiktionary, är ordalydelsen för "skapa" att "göra så att något börjar existera". "Skapa" är förknippat med något positivt; "skaparglädje", "skaparanda", "skapelsen": det vill säga någonting genuint, något ursprungligt, något inneboende vackert som vi alla bär på. Exempel på synonymer till ordet "skapa" är, frambringa, ge liv, alstra. Motsatsen till "personlig" är: allmän, uttryckslös, anonym, standardiserad.

Vidare beskriver Småa 2013 att deras värdegrund vilar på begrepp som bearbetade detaljer, gemenskap och miljö. På 1930-talet sattes idealen i motsats till det som då uppfattades som negativt, trångboddheten, arbetarklassens upproriskhet och familjens upplösning. Idag är idealen en reaktion mot det vi uppfattar som negativt; vilket skulle kunna vara motsatsen till devisen om det genuint skapade, det personliga och miljöriktigt: det vill säga: storskaligt byggande, det anonyma och det resurslösande samhället.

Idén om bostaden som identifikation och vilken roll trädgårdsstaden spelar för dagens småhusbyggare skulle vara intressant att studera. Av utrymmesskäl har jag dock inte haft möjlighet att gå in på det i denna uppsats. Istället utgör det ett större forskningsfält som kan leda ämnet in i vidare studier.

⁸⁸ Se bla Amhult: Danskinspirerad småstadsidyll. 2005. Göteborgs Posten och Trädgårdsstaden får nytt liv. 2007 Svenska Dagbladet

5. KÄLLOR

5.1 Tryckta källor

5.1.1 Litteratur

Asplund Gunnar, *Accepera*. 1931 Stockholm: Tiden

Amjörnsson Ronny 1996. *Mitt förnamn är Ronny*. Stockholm: Bonnier Alba

Bourdieu Pierre 1993. *Kultursociologiska texter (i urval)* Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.

Conradson Birgitta 2006. *Nybyggare i Bromma: stadsdelarna Nockeby och Olovslund*, Stockholm: Stockholmia förlag

Dahlberg Axel 1959. (ur:) *Levande Stad*. En bok om Stockholm tillägnad Carl Albert Andersson (Red: Etzler) Stockholm: Rabén & Sjögren

Egnahemskomitén 1901 Stockholm: Nord. bokh.

Ehn Billy & Löfgren Orvar 2001 *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerup

Edling Nils 1996. *Det fosterländska hemmet: egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*. Stockholm: Carlsson förlag

Frykman Jonas & Löfgren Orvar 1979. *Den kultiverade människan*. Lund: Liber

Frykman Jonas & Löfgren Orvar (red) 1985. *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Malmö: Liber

Gromark Sten 1987. *Fängslade arkitektur: om den disciplinära boplatsens födelse i franskt 1800-tal: reflektioner kring arkitekturens betydelse och den europeiska modernismens historia*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning

Hansson Per Albin 1928. *Per albin Hanssons tal om folkhemmet – medborgarhemmet i riksdagens remissdebatt*. Stockholm. Metocdica press

Hastrup Kirsten 2010. *Kultur, den flexibla gemenskapen*. Lund: Studentlitteratur

- Howard Ebenezer** 1902. *Garden Cities of Tomorrow*. London: S. Sonnenschein & Co., Ltd.
- Hörnfeldt Helena** 2009. *Prima barn, helt u.a.: normalisering och utvecklingstänkande i svensk barnhälsovård 1923-2007*. Göteborg: Makadam
- Jensen Emilia** 2005. *Trädgårdsstaden. Från historisk idé till dagsaktuell verklighet*. C-uppsats i Kulturgeografi, Södertörns Högskola.
<http://sh.diva-portal.org/smash/get/diva2:16267/FULLTEXT01>
- Johansson Göran K & Polesie Thomas & Schürer Alan** 2002. *Trädgårdsstaden: några ekonomiska konsekvenser av att bygga ett bostadsområde*. Göteborg: BAS
- Lernvall Birgitta** 1993. *Trädgårdsstaden : och dess ideologi med tidiga tillämpningar*. Göteborg: Göteborgs universitet. Konstvetenskapliga institutionen
- Lindholm Margareta** 1992. Elin Wägner och Alva Myrdal. *En dialog om kvinnorna och samhället*. Uddevalla. Bohuslänningens tryckeri AB
- Myrdal Alva & Myrdal Gunnar** 1934. *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonniers
- Månson Per** (red) 2007 *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Norstedts
- Olofgörs Gunnar & Johansson Mathias m fl** 2001: *Södra Ängby - trädgårdsstad i Funkis*. Stockholm: Stockholmia Förlag
- Ramberg Klas** 2000. *Allmännyttan: välfärdsbygge 1850-2000*. Stockholm : Byggförl. i samarbete med Sveriges allmännyttiga bostadsföretag (SABO)
- Rådberg Johan** 1994. *Den svenska trädgårdsstaden*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning
- Saarikangas Kirsi** 1993. *Models Houses for Model Families: gender, ideology and the modern dwelling: the type-planned houses of the 1940s in Finland*. Helsingfors: Studia historica
- Svensson Birgitta** 2005. *Kulturplanering som vision; kulturell mångfald för socialt hållbar utveckling*. Ingår i: *Planeringens utmaningar och tillämpningar*. Red: Gunnel Forsberg. Uppsala: Konsult förlaget/Uppsala Publishing House
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise** 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Åkesson Jenny 2008. *Den moderna trädgårdsstaden – Ett hållbart alternativ till villamattan?*
Landskapsarkitektutbildningen, Alnarp
http://stud.epsilon.slu.se/1657/2/%C3%85kesson_J_100804.pdf

5.1.2 Tidskrifter

Eriksson Eva 1990. *Ett eget hem på fri grund*. Ur Byggnadskultur nr 1
<http://www.byggnadsvard.se/byggnadskultur/ett-eget-hem-p%C3%A5-fri-grund>

Wahlström Mari 1996. *Egnahemsträdgården - den planerade folkhemsdrömmen*. Byggnadskultur nr 2
<http://www.byggnadsvard.se/byggnadskultur/egnahemstr%C3%A4d%C3%A5rden-den-planerade-folkhemsdr%C3%B6mmen>

5.1.3 Dagspress

Amhult: Danskinspirerad småstadsideall. 2005. Göteborgs Posten
<http://www.gp.se/bostad/1.19430-amhult-danskinspirerad-smastadsidyll?>

Trädgårdsstaden får nytt liv. 2007 Svenska Dagbladet
http://www.svd.se/nyheter/inrikes/tradgardsstaden-far-nytt-liv_482131.svd

5.2 Otryckta källor

5.2.1 Arkivmaterial

Egnahemskommitténs Betänkande 1901. Förslag och motivering. Stockholm digibook.ub.umu.se

SF film: *Litet bo jag sätta vill*. 1939 En SF-kortfilm om nybyggerromantik i våra dagar av Gunnar Skoglund. <http://www.smastugebyran.se/filmen.mov>

Stockholms stadsmuseum (Stockholms källan)

Småstugan: katalog över Stockholms stads fastighetsnämnds utställning vid Rålambshov 1937

Stockholms stad småstugebygge 1927-1937. Jubileumsskrift.

Stockholms stad småstugebygge 1933

Stockholms stad småstugebygge 1934

Stockholms stad småstugebygge 1935

Stockholms stad småstugebygge 1936

Stockholms stad småstugebygge 1937

Stockholms stad småstugor 1939

Vägen till ett eget hem: Stockholms stads småstugeverksamhet 1935

Stockholms universitet/Stockholm University
SE-106 91 Stockholm
Telefon/Phone: 08 – 16 20 00
www.su.se

